

Aleksandar R. MILETIĆ

IZ MEMOARA DR NINKA PERIĆA (1886-1960)

Hartije dr Ninka Perića (arhivalije, prepiska, memoarski spisi, nacrti i beleške) zatekli smo uredno složene u nekoliko velikih starovremenskih fascikli. Ljubaznošću potomaka u čijem se vlasništvu ostavština nalazi bilo nam je omogućeno da je detaljno pregledamo i proučimo¹. Takođe, dozvoljeno nam je da shodno interesu nauke objavimo delove pisane građe. Pre nego što to učinimo, smatrali smo neophodnim kratak pristup ličnosti dr Ninka Perića.

Dr Ninko Perić (1886-1960) rođen je u pocerskom selu Bojić. Doktorirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu (1912), a prethodno je tri godine proveo na studijama prava u Parizu. Iako doktor pravnih nauka, Perić se 1914. godine sam prijavio i služio kao vojni islednik u jednom odredu Užičke vojske. Nakon prelaska Albanije, slušbuje u odeljenjima Ministarstva finansija u Marseju, Ženevi i Milanu. U oktobru 1917. godine postavljen je za sekretara prve klase u Ministarstvu spoljnih poslova i od tada je neprestano pratio Nikolu Pašića. Na Mirovnoj konferenciji u Parizu bio je njegov lični sekretar i sekretar Delegacije Kraljevine SHS. U novostvorenoj državi bio je poslanik, a zatim ministar socijalne politike (1922-1923) i ministar pravde (1923-1924), kada dolazi u sukob s tzv. pašićevcima u Radikalnoj stranci. Voljom kralja Aleksandra, kao jedan od „dvorskih radikala”, ponovo preuzima portfelje: finansija, a zatim spoljnjih poslova i prosvete (1926-1927).

Doktor Ninko Perić imao je tu nesreću da predsedava Narodnom skupštinom u vreme kada se u njoj odigrao zločin 20. juna 1928. godine. U režimu koji je zaveden 6. januara 1929. godine bio je član Vrhovnog zakonodavnog saveta i predsednik Državnog saveta. Učestvovao je u pisanju Ustava 1931. godine i u sastavljanju zakona o banovinском preuređenju zemlje.

Posle ubistva kralja Aleksandra, koji je bio njegov glavni politički mentor, Ninko Perić polako gubi pozicije vlasti, moći i uticaja. Kratko vreme, tokom 1935. godine,

¹ Naročitu zahvalnost dugujemo Nenadu Periću, advokatu iz Beograda.

bio je poslanik u Bukureštu, a zatim je posle dolaska na vlast Milana Stojadinovića, penzionisan.

Ninko Perić se na javnoj sceni Kraljevine Srbije pojavio rano, još kao student. Iako radikal, on je u antiradikalском *Nedeljnom pregledu* objavio pravni komentar abdikacije princa Đorđa.² Argumentima pravne nauke i na zanimljiv način, Perić je dokazivao da pri postojećem ustavu takav pravni čin nije bio moguć. Njegov stav potvrdio je nekoliko godina docnije i Slobodan Jovanović.³ Ono, međutim, što iznenađuje, svakako je temperament i pouzdanje Perićevo, koji je tada imao tek 23 godine i još je pohađao osnovne studije na fakultetu, a već se, zarad nauke i apstraktnih pravnih principa, usprotivio zvaničnom postulatu državne politike i državnog interesa.

Perić izgleda takav i u prvo vreme kada je zakoračio u svet visoke politike Kraljevine SHS. Krut i nesavitljiv pred korupcijom u vrhu stranke i vlasti, on bi u idealizovanoj slici odgovarao predstavi patrijarhalnog i neiskvarenog čoveka u kome odzvanjaju imperativi tradicionalne sredine iz koje je ponikao. Njegovi protivnici, međutim, pronalazili su mnogo običnije razloge njegovoj preteranoj revnosti i poštenju. Oni ga od samog početka smatraju eksponentom politike kralja Aleksandra, „direktnim agentom Petra Živkovića i izdajnikom radikalne stranke”.⁴ Bilo kako bilo, od interesa je da naučna javnost sagleda Perićevo viđenje ovih događaja.

Kao ministar socijalne politike, Perić je, izuzev neposrednih poslova koje je preduzimao, bio manje-više neprimećen. Uzbudljivi događaji nižu se od trenutka preuzimanja Ministarstva pravde. Korupcija u vrhu stranke na koju je Perić naišao već u prethodnom resoru⁵ i pred kojom je bio bespomoćan, ovde se nije mogla odvijati bez njegove asistencije ili prećutnog saglašavanja. Na primer, posao skidanja sekvestra sa znamenitog imanja kneza Turn Taksisa nije se mogao obaviti bez saglasja ministra pravde. Lično Rada Pašić, sin Nikole Pašića, insistirao je na tome (očekujući verovatno ugovorenu proviziju prilikom kupoprodaje), ali Perić je ostao neumoljiv. Takođe, Perić se nije se libio da dozvoli nesmetanu istragu protiv svog prethodnika na položaju ministra pravde Lazara Markovića.

Neke od Markovićevih pronevera izbile su same na videlo. Recimo, kada je Ninko Perić organizovao štampu dodatnih milion obveznica ratne štete, održana je licitacija na kojoj je dobijena najniža cena od 0,42 dinara po komadu. U svemu nije trebalo da bude ničeg senzacionalnog, međutim štampa se dosetila da je Lazar Marković, ne tako davno, štampao tri miliona istih obveznica za 2,50 dinara po komadu.⁶

² Ninko Perić, „Abdikacija prestolonaslednika Đorđa”, *Nedeljni pregled*, br. 27, 1909. godina.

³ Pitanje prestolonasleda je, smatra Jovanović, ipak faktičkim putem rešeno kada je kralj Petar otputovao u Rusiju 1909. godine, a kraljevsku vlast, neometano, prvi put vršio prestolonaslednik Aleksandar. „Parlamentarna hronika”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 25. april 1912, 220-225.

⁴ L. Marković, *Uspomene* (neobjavljeni memoarski spis), II, 210-211.

⁵ Recimo, zloupotrebe u postupku davanja dozvola iseljenicima, o čemu je Perić u svojoj ostavštini ostavio propratnu dokumentaciju, a o čemu pripremamo jedan članak.

⁶ O ovom slučaju i u mnoštvu drugih optužaba Lazar Marković odgovarao je pred posebnim sudom, koji je bio obrazovan u Narodnoj skupštini. Radikalska većina ga je oslobodila krivice. Stenografske beleške Narodne skupštine KSHS, februar 1924. Takođe, „Poštena licitacija obveznica”, *Cicvaričev beogradski dnevnik*, 2. novembar 1923. godine.

Mnogo više, međutim, Ninko Perić se zamerio svom prethodniku u slučaju tzv. afere Teokarević. Predmet spora bile su mašine koje su na ime Mite Teokarevića (inače poznatog leskovačkog fabrikanta), a za račun njegovog sina Slavka, pristigle iz Nemačke na ime ratne odštete. Tim mašinama Teokarevići su postavili osnov moćnoj tekstilnoj industriji koju su kasnije razvili oko fabrike u Paraćinu.

Sve bi to bilo uobičajeno da Mita Teokarević nije bio ravnopravni ortak u leskovačkoj štofari „Teokarević, Petrović, Ilić”, koju su Bugari za vreme okupacije demolirali, na osnovu čega je pomenuta odšteta dobijena. Ilić i Petrović su podigli larmu u javnosti zbog postupka ministra pravde dr Lazara Markovića, koji je neopravdano obešteto samo Teokarevića. Došavši njemu u Ministarstvo, nije im bilo dozvoljeno da pogledaju odnosne akte i presude.⁷

U javnosti, oni su insistirali da su molbu kojom je tražena odšteta podneli svi ortaci zajedno. Odgovarajuću presudu ostvario je samo Teokarević, jer su njegovi sinovi odranije bili u bliskom prijateljstvu s Markovićem. Marković to nije krio, a upravo u vreme kada je afera dospela u javnost, on je zajedno s njima živio u zakupljenom stambenom prostoru na trećem spratu novoizgrađene palate Akademije nauka.⁸ Takođe, iako je u javnosti odricao da je akcionar njihovog preduzeća, o tome postoje dokazi.⁹ Za našu temu je značajno videti kako je Ninko Perić reagovao povodom tog slučaja. Ne treba zaboraviti da je dr Lazar Marković bio jedan od najuticajnijih radikala, a kao urednik lista *Samouprava* bio je i neka vrsta stranačkog ideologa.

Pažnju javnosti Perić je skrenuo na sebe time što je, zapostavljajući stranačke interese (ili možda sledeći odgovarajuće kraljeve instrukcije), omogućio nepristrastan komisijjski pregled delovodnog protokola i zavedenih akata koji su bili u vezi sa slučajem. Komisija je po Perićevom nalogu sastavila izveštaj,¹⁰ koji je prilično inkriminisao prethodnog ministra. Delovodni protokol nije se slagao sa odnosnim aktima, a i oni su zavedeni neuredno. Na jednom mestu je delovodni protokol prelepljen hartijom, što bi

⁷ Strane u sporu objavljivale su napise u ondašnjim novinama: „Afera Teokarević - Petrović” (pismo Gorče Petrovića redakciji lista), *Cicvarićev beogradski dnevnik*, 18. novembra 1923; „Marković - Teokarević”, *Cicvarićev beogradski dnevnik*, 4. avgust 1923; „Izjava g. Mite Teokarevića”, *Balkan*, 8. avgust 1923.

⁸ „Videće se iz daljeg mogog pričanja, da je i ovo moje prijateljstvo sa Teokarevićima, koje je bilo čisto od svake materijalne veze ili računice (kurziv, A. M.), a koje je bilo staroga datuma, još iz predratne Srbije, smetalo mojim političkim protivnicima, pa su pokušali i to da izokrenu, i da me predstave kao čoveka, koji se uortačio sa Teokarevićima, bogatim i vrednim industrijalcima. [...] U to vreme, u 1923. godini, bila je završena velika palata Akademije Nauka, u Knez Mihailovoj ulici, sa licima i prema ulici Vuka Karadžića i Jakšićevoj ulici. Na drugom i trećem spratu nalazili su se vrlo moderni stanovi, snabdeveni svim udgodnostima savremenog života: centralno grejanje, topla i hladna voda preko celog dana, dovoljne i ugodne prostorije za poslugu, kao i za druge kućne potrebe, a naročito visoke, svetle i velike sobe. Tako smo ja i Teokarevići uzeli pod zakup dva stana u toj kući, na trećem spratu, u liniji ulice Vuka Karadžića, probili smo zid između njih, i tako smo imali iluziju i zadovoljstvo jednog zajedničkog stana. – dr Lazar Marković, nav. delo, II, 95-96.

⁹ Milisav Obradović poziva se na publikaciju *Kredit inform* (bez navedene godine), na osnovu koje je dr Lazar Marković imao u ovoj firmi kapital u iznosu između trideset i četrdeset miliona dinara. - Milisav Obradović, *Nastanak i razvoj industrije Pomoravlja do Drugog svetskog rata*, Svetozarevo, 1975, 109.

¹⁰ Originalni primerak, sa potpisom šefa kabineta sudije Stojana Jovanovića, od 25. decembra 1923. godine našli smo u Perićevoj privatnoj arhivi. Sadržaj je objavljen u skoro svim dnevnim novinama.

se moglo oceniti kao aljkavo kada ne bi bilo neposredno u vezi sa slučajem. Naime, na tom mestu je zaveden slučaj izvesnog Živka Mihajlovića, kome je, prema razvodu, trebalo isplatiti ratnu odštetu u visini od 1.000 dinara. „Međutim, pod tim istim brojem u razvodu stoji: ‘Svetislav Teokarević moli za ratnu štetu’. Upravi za Likvidaciju Ratne Štete. Izveštava se Uprava da je Svetislavu Teokareviću odobrena nabavka materijala i.t.d.”

Oko Perića se postupno stvaralo neraspoloženje u krugovima tzv. pašićevaca, a na trenutke je izgledalo kao da je zapodenuo rat sa svim učesnicima na političkoj sceni. Naš junak je doznao da je Rada Pašić na jednom mestu javno prokomentarisao: „Perića moramo izbaciti iz vlade jer neće ništa da nam čini.” Nije, naime, bila reč samo o pomenutom slučaju, već o mnoštvu razgranatih poslova koji nisu mogli da se završe bez blagoslova ministra pravde.

Samouprava je prenela jednu njegovu ubedljivu skupštinsku filipiku protiv sistema sveopšte zloupotrebe i korupcija. Povod je bilo otpuštanje jednog načelnika u Ministarstvu, koji je Periću želeo da proturi neverovatnu zamisao u vezi sa porudžbinom vojničkih odela, koja su se izrađivala u kaznenim zavodima. Kazneni zavodi bili su pod ingerencijom ministra pravde, a njihove izradevine su zbog razumljivih razloga bile jeftinije nego na tržištu. Umesto da porudžbina ide neposredno Ministarstvu vojnom, načelnik je ugovorio posao sa posredničkom firmom, koja je gotova odela trebalo samo da otkupi, a nakon toga da ih prepreda vojsci. Načelnik je sasvim razumljivo dobio otkaz, a Perić je i oko toga morao da se objašnjava sa Skupštinom. Taj deo obraćanja završio je rečima: „[...] Ali, gospodo, pojmovi o čestitosti i poštenju posle rata su malo oslabili i kada ja upotrebljavam sva sredstva da u korenu sprečim svaki akt koji bi za sobom mogao ostaviti sliku nepoštenja ma i po formi, pa se nađe neko i ovde da me u tome ometa, onda je to žalosna nagrada napornom ispravnom radu i mora da zaboje.”¹¹ Desetak dana nakon ovog govora u Skupštini, prilikom rekonstrukcije kabineta, Ninko Perić je ispao iz vlade (mart 1924. godine).

Voljom „pašićevaca” bio je sklonjen sa vlasti, a na pozornici visoke politike našao se ponovo tek u Uzunovićevim i Vukićevićevim kabinetima, kao „dvorski radikal”. U nekoliko navrata ponovo se isticao požrtvovanim kancelarijskim radom i uspesima, ali je u svemu postao deo konvencionalnog dekora lične vladavine Aleksandra Karađorđevića. S vremenom sve veći oportunist, a nizak rastom i dežmekast, čak je i spoljašnjim izgledom odgovarao stereotipu našeg političara iz vremena Kraljevine.

Na jednom mestu u svojim memoarima, razmatrajući razloge zbog kojih ne bi odgovarao položaju predsednika vlade, naveo je, pored ostalog, verovatno radi utehe, kako on prema pretpostavljenima nije „bio uvek ‘poslušan’”.¹² A šta je to otprilike značilo, možemo videti na primeru pripreme projekta izbornog zakona (1931). Tom prilikom Perić je imao smelosti da u prisustvu kralja Aleksandra odbije pripremljeni projekat, rekavši da je on „prosta kopija fašistička”.¹³ Nije želeo da učestvuje u nje-

¹¹ „Govor G. D-ra Ninka Perića Ministra Pravde”, *Samouprava*, 12. marta 1924.

¹² Ninko Perić, *Politički memoari*, 27.

¹³ Isto, 22.

govom donošenju, ali kada je zakon donet, prihvatio je njegove „fašističke” odredbe, kandidovao se i postao narodni poslanik. Znači, bio je poslušan, ali nije bio „uvek poslušan”, a valjda je i to nešto vredelo u političkom životu Kraljevine.

„Život i uspomene” i „Politički memoari” dr Ninka Perića

Ninko Perić je za sobom ostavio dva memoarska spisa. Spis „Život i uspomene” napisan je mastilom na 58 stranica teksta i još 25 stranica na kojima su se nalazili prilozi (uglavnom novinski članci posvećeni Perićevom javnom radu). Spis je posvetio supruzi Angelini za 25 godina porodičnog života. Njihovo venčanje bilo je u maju 1914. godine, tako da je ta posveta morala biti pisana 1939. godine. Spis je, međutim, započet još pre 1934. godine i onda postupno dopisivan. Ovo znamo stoga što autor u drugom svom memoarskom delu „Politički memoari” pominje ubistvo kralja Aleksandra u Marseju kao razlog zbog koga je morao svoje zapise prekinuti na nekoliko meseci, a takođe na početku ovog spisa on pominje: „Život i uspomene” (u daljem tekstu „Uspomene”) kao već postojeće svoje delo.

„Politički memoari” (u daljem tekstu „Memoari”) pisani su, takođe mastilom, na 43 strane. Evo kako autor motiviše razloge da ostavi dva memoarska spisa: „Ja sam u svome spisu ‘Život i uspomene’ zabeležio svoju biografiju. O političkome životu uneo sam onoliko koliko se može uvek objaviti. Ovde hoću da zabeležim izvesne stvari, koje sam lično zapazio ili razgovore i pregovore vodio, koji se sada ne bi mogle objaviti, ali možda će se docnije to moći učiniti, pa neka ostane što kažu ‘na hartiji’.”(Memoari, 1 str.).

U „Sećanjima” autor opisuje svoj život i porodične događaje od rođenja 1886. do 1939. godine, a u „Memoarima” političke događaje od njegovog prvog ministarskog postavljenja u decembru 1922. godine, do pada Stojadinovićeve vlade u martu 1939. godine. Pošto se spisi vremenski preklapaju i to u onom delu kada se Perić nalazio na izvoru događaja, odlučili smo da odlomke navodimo uporedno ako to bude moguće u kontekstu hronoloških i tematskih celina koje ćemo pratiti. Kritički komentari biće navedeni u napomenama, a tekst između citiranih odlomaka biće jedino u funkciji njihovog povezivanja namesto originalnog teksta, koji zbog ograničenog prostora nećemo moći u celini da prenesemo.

Koreni, detinjstvo i školovanje

„Rođen sam 27. (po starom kalendaru 14.) maja 1886. godine u selu Bojiću, sreza pocerskog, staroga okruga podrinskog. Selo Bojić leži na putu, koji vodi od Šapca ka Krupnju preko Cera, i nalazi se na 16 kilometara od Šapca (...) Otac mi se zvao Petar, a majka Milica. Osnivalac naše porodice u Bojiću bio je Petar (Pera) Simić – Kovačević.

Na njegovoj nadgrobnoj ploči u Bojiću zabeleženo je da je rođen 1791. godine u Stavama, sreza Azbukovačkog (...) Po usmenom predanju naš predak (...) preselio je iz Stava na ovu stranu Cera i nastanio se u Bojiću u doba Karađorđeva ustanka.¹⁴ Kažu da se pored zemljoradnje bavio i zanatom i bio je kovač(...) Po njemu, Peri, porodica se i nazvala Perić.” (Uspomene, 1-2)

U Bojiću su bile dve kuće Perića. Jednoj od njih, duvanski loz je osamdesetih godina 19. veka doneo prosperitet i bogatstvo. Dobijenih sto hiljada dinara bio je poza-mašan početni kapital za trgovinu i jedan od retkih načina akumulacije kapitala u ondašnjoj Srbiji uopšte. Ta grana porodice preselila se u Šabac, a neimućni Ninkovi preci (oko 20 ha zemlje) ostali su u Bojiću. Njegov otac Petar postao je starešina zadruge sa 17 godina i odmah se oženio Milicom, s kojom je izrodio sedmoro dece. Ta zadruga bila je tipična bratstvenička korporacija, u kojoj je Petar, kao starešina, živio zajedno sa braćom Dragutinom i Dragomirom i njihovim porodicama.

Ninko Perić je odmalena bio od prirode slab i nerazvijen,¹⁵ dok je u školi pokazivao uvek najbolji uspeh. Ovo je, između ostalog, presudilo da roditelji ulože sav trud svojih skromnih materijalnih rezervi (u međuvremenu se raspala porodična zadruga¹⁶), kako bi mu omogućili produžetak školovanja u Šabačkoj gimnaziji (šest razreda) i u Trećoj beogradskoj gimnaziji (sedmi i osmi razred). Pri tom treba napomenuti da se Ninko Perić već od trećeg razreda gimnazije (15 godina starosti) osamostalio, tako što je počeo da stiće prihode od časova koje je davao svojim vršnjacima. Postupno je broj dece koju je podučavao porastao toliko da je završavajući osmi razred gimnazije u Beogradu, imao već pristojnu ušteđevinu u banci „pod interes”. Takođe, te godine je njegovim novcem podignut u Bojiću novi vinograd i udata njegova sestra Mileva:

„Da napomenem da za sve vreme školovanja u gimnaziji nisam dobio blagodejanje (državna stipendija, prim. A.M.), koje se inače davalo, i ako sam bio uvek prvi u razredu, i to stoga što mi je otac plaćao 32 dinara neposredne poreze, a mogao bi primiti blagodejanje kad bi poreza bila do 30 dinara zaključno. Tako su mi ta dva dinara bila smetnja za sve vreme školovanja u gimnaziji da primim pomoć. Moj otac nije hteo to udesiti, kako su mu rekli, a mogao je da prenese hektar zemlje na jednog sina. On je smatrao da je to nepošteno.” (Uspomene, 17)

¹⁴ Sa stanovišta nauke Jovana Cvijića, to preseljenje se može posmatrati u sklopu opšteg metanastazičkog pomeranja dinarskog stanovništva: iz njihove planinske postojbine – na sever, u pravcu pristupačnih pobrda oboda Panonske nizije. U tom slučaju, selo Bojić se ukazuje kao poslednja destinacija i završni čin jednog procesa dugog trajanja.

¹⁵ U vojnoj ispravi iz 1917. godine stoji da je bio visok 163 cm, a u grudima je imao samo 76 cm. - Privatni arhiv Ninka Perića (u daljem tekstu PANP), neinventarisana građa.

¹⁶ Odeljivanja zadruga u to vreme (prvih godina prošlog veka) već su učestala, a u njima je učestvovao i Ninkov otac: „U selu je bio poznat kao bistar i spreman seljak i vrlo često on je bivao predsednik deobnih sudova, delio najvidenije zadruge u selu, bio u neku ruku scoski advokat i na tome ponešto zarađivao. Tako je on delio čuvenu zadrugu Nedića (...) potomke poznatih naših junaka iz boja na Čokešini.” (Uspomene, 6)

Na Pravnom fakultetu u Beogradu

„Preko celog leta sam razmišljao šta da produžim posle mature. Činilo mi se da je najbolje da idem na filozofiju i da učim ono što se smatralo da je najteže: latinski jezik ili matematiku, pa da budem profesor gimnazije, ali me je uvek brinulo to što na časove treba ići, a bojao sam se da ako nemam prihoda neću moći biti stalno u Beogradu. U tome pogledu prava su pogodnija, saznao sam da mnogi kupe tabake i druge pravne knjige, pa uče sami kod kuće i ma gde.” (Uspomene, 17)

Perić je znao da se snađe materijalno i tokom studija. Kolegama je prodavao tabake zabeležaka sa predavanja, nastavio da drži privatne časove, a tri godine je primao stipendiju (40 dinara mesečno) iz fonda Jevrema Panića. Među njegovim učenicima bio je i mladi doktor teologije Nikolaj Velimirović:

„Jednoga dana na moja vrata zakuca pok. prota Aleksa Ilić, i kaže mi da je od apotekara Đurića čuo kako ja uspešno poučavam dake i reče mi: „Evo doveo sam vam ovog mladog gospodina; on je svršio teološki fakultet; on je doktor teologije, ali ne može sad da bude suplent bogoslovije, jer nema maturu. Svršio je 6 razreda gimnazije, sad treba da polaže 7. i 8. razred, pa vas molim da mu pokažete matematiku. On je, veli, skroman; mi ga u Mitropoliji i hranimo i tu i stanuje, platiti ne može, ali ako baš treba šta platiti ja ću videti s vama docnije. Ja mu odgovorih da ću rado učiniti tu uslugu, a platu ne tražim.

Odlazio sam u Mitropoliju i u nekoliko časova objasnio matematiku ovome mladom gospodinu. Nije mi trebalo ni mnogo truda ni vremena da ovaj mladi gospodin savlada matematiku iz oba razreda. Taj mladi gospodin tada bio je g. Nikola Velimirović, a docnije poznati Vladika Nikolaj, episkop ohridski. Jednom prilikom kao kaluđer docnije pred put u Rusiju sreo me je na Terazijama u Beogradu i izvadi neki napoleon nudeći da mi plati onaj moj trud. Nisam hteo primiti i molio sam ga da se ne ljuti, jer mi novac ne treba, a želim neka mu moj trud ostane kao usluga za uspomenu. Nije se ljutio i on je meni lepo zahvalio.” (Uspomene, 20-21)

Perić je marljivo učio, a njegovi radovi objavljivani su na stranicama prestižnih časopisa još dok je bio student. Tako je, zauzimanjem profesora Spasoja Radojičića, bio objavljen njegov seminarski rad o temi menične sposobnosti u znamenitom *Arhivu za pravne i društvene nauke*.¹⁷ Drugi njegov profesor, Živojin Perić, iako veliki protivnik radikala, veoma je cenio Ninka kao darovitog studenta.¹⁸ U njegovom *Nedelj-*

¹⁷ „Menična sposobnost po srpskom zakonodavstvu”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, knj. VIII i IX, 1910.

¹⁸ Perić je kao pravnik, na početku i docnije, bio veoma privržen svojoj struci. Utisak je da njegova erudicija nije prevazilazila striktno ograničene oblasti pravne nauke. Izvan toga izgleda da nije mnogo čitao, niti ga je nešto naročito zanimalo ili privlačilo. Izučavanje pozitivno-pravnih propisa iz domena privatnog prava, na koje se usmerio, bilo je, naime, dovoljno zahtevno i zamršeno da okupira sve njegovo vreme i pažnju. Manjkavi i nedorečeni organski zakoni Kraljevine Srbije (u prvom redu Srpski građanski zakonik) zahtevali su virtuozne strpljive interpretacije i međusobnog usklađivanja. Još od studentskih dana, Perić je čvrsto stajao i samopouzdan koračao na ovom klizavom zemljištu, osećajući se na njemu sigurno. Dr Ninko Perić, Sakupljeni pravni članci i rasprave, Beograd, 1921.

nom pregledu objavljena su dva Ninkova članka. Jedan od njih smo već pomenuli. Studije na Pravnom fakultetu Perić je okončao 1910. godine, u leto.

Studije u Parizu

„Iste godine, jula meseca, kada sam sviršio pravni fakultet raspisan je konkurs za pitomce iz fonda Angeline Marić radi studiranja u inostranstvu. Pok. Angelini umro je sin jedinac Mirko (nečitko, može i Micko, prim. A.M.), kao student u Parizu i ona je ostavila sve svoje imanje Univerzitetu da (...) bira i šalje po dva pravnikaradi studija. Tačno te godine su završili studije dvojica pitomaca (od njih je bio jedan g. Dr Toma Živanović, profesor Univerziteta) i raspiše se konkurs za drugu dvojicu i to jedan za privatno-pravne nauke za Pariz, a drugi za ekonomsko-finansiske za Berlin.” (Uspomene, 23)

Profesorski savet je jednoglasno prihvatio Perićevu kandidaturu i on je u jesen 1910. godine otputovao za Pariz. Tokom boravka u Parizu pripremao je doktorsku tezu „Teorija zloupotrebe prava i građansko zakonodavstvo”, koju je odbranio u Beogradu, u maju 1912. godine.

„Pošto sam promovisan za doktora prava ja se ponovo vratim u Pariz, jer sam imao pravo na stipendiju za tri godine. Tada sam otišao i u Ženevu i tu proveo nekoliko meseci. Te godine počeo je i balkanski rat (...) protiv Turske. Ja sam iz Ženeve došao odmah u Šabac i javio se vojnoj komandi, bio sam pregledan i po treći put oglašen za nesposobnog za vojsku zbog uskih grudi, te se ponovo vratim u Pariz. Iduće godine juna meseca vratim se u Beograd i podnesem molbu Ministru Pravde za službu, i na dan 19. oktobra 1913. godine izašao je ukaz, kojim se postavljam za pisara II klase prvostepenog suda za grad Beograd”. (Uspomene, 24-25)

U ratu sa Austrijom 1914. godine

Ninko Perić se oženio pred sam rat, u maju 1914. godine, Angelinom, ćerkom imućnog šabačkog advokata Dragomira Petrovića. Takozvani Draža - advokat bio je član Glavnog odbora N.R.S. i politički veoma uticajna ličnost. Ninko je morao da se pomučiti oko lepe Angeline. Njen dom, naime, pohodile su mnoge provodadžije i prosoci, a „među ovima”, veli Petrović u svojim memoarima, „i onaj po položaju, bogatstvu i spoljnoj lepoti, najskromniji, a meni, kao ocu, tako mio prosilac - Dr Ninko Perić”.¹⁹ Na prvi pogled, naravno, nije se dopao devojci, ali „nije klonuo duhom; išao je napred, nadao se, žudio i trudio se [...] radio i gredio taktično, polako, odmereno i sistematski, kao svaki dobar taktičar i praktičar”.

¹⁹ Dragomir S. Petrović, *Jedan uspeli život* (1), Šabac, 1926, 212-218.

Trud se isplatio, a Perić je, pored lepe svote, u miraz dobio i političke veze, koje će mu olakšati napredovanje u stranci. Bračna idila mladih supružnika bila je prekinuta nasiljem velikog svetskog rata. Iako nije služio vojsku, naš junak se prijavio Vojnoj komandi u Valjevu, gde je imenovan za vojnog islednika u Užičkom odredu srpske vojske. Tokom 1914. neko vreme je proveo na položajima u istočnoj Bosni. Krajem te godine nije ga mimoišla pošast pegavca, koju je prezdravio naročitim zauzimanjem dr Avrama Vinavera, upravnika Valjevske bolnice. Kasnije, kada je postao ministar spoljnih poslova, 1927. godine, Perić je uzvratio uslugom koju je učinio njegovom sinu Stanislavu Vinaveru:

„Na ovome položaju dala mi se prilika da se odužim porodici Vinaver predloživši ukaz, kojim je sin pok. Dr. Vinavera Stanislav dobio za korespondenta Ministarstva sa sedištem u Švajcarskoj.” (Uspomene, 46)

Povlačenje iz Srbije i emigracija (1915-1918)

„Početkom oktobra 1915. godine počela je ofanziva neprijateljska (...) Iz Kraljeva odemo za Kosovsku Mitrovicu (...) Produžio sam uz vojsku put do Prištine” (Uspomene, 32)

Iz Prištine Perić je sa nekim poznanicima išao do Peći. Odatle su prešli do „stare granice Crne Gore”, gde su zanoćili:

„Platili smo po dinar da možemo prići vatri i dobiti mesto na jednom drvenom krevetu (...) Kad nam u Podgorici dođe Mile, moj šurak i reče da je bio u San Đovani, da se izbeglice ukrcavaju i idu na stranu, onda rešimo da ja s njim idem prvo u Skadar, gde je i vlada, te da ne idem dalje sa vojskom. Tako sa Milom sednem u čamac i pređemo Skadarsko jezero. Pošli smo u jutru i stigli u Skadar u 2 č. po podne. Tu se odmah javim svome kumu Dr Momčilu Ninčiću koji je tad postao Ministar Finansija. On naredi da se kao činovnik pridružim njegovim činovnicima (...)

Stigli smo u San Đovani 1. januara, ministri su iste noći se ukrcali na lađu i otišli za Krf, mi smo ostali do 6. januara 1916. godine i tada se ukrcamo na lađu (...) Oko 11. č. noću krenuli smo. U momentu kad smo krenuli počeo je neprijateljski aeroplan da gađa naše dve lađe (na drugoj su bili narodni poslanici). Jedna je bomba pala sa leve strane naše lađe, a druge tri sa desne strane. U lađi je bio silan svet, naročito dece; jednog momenta zavlada strahovita panika, ali se ubrzo objasni da je opasnost prošla. (Uspomene, 32-34)

Lađa u kojoj se nalazio Perić prispela je sutradan u Brindizi. Odatle, zajedno sa mnoštvom izbeglica, vozovima su prebačeni u Francusku. Tu je Perić službovao u odeljenju Ministarstva finansija u Marseju, a zatim u Ženevi i Milanu:

„U proleće 1917. godine pođem na Krf. Tamo je obrazovano jedno odeljenje za staranje o šiljanju hrane našim zarobljenicima (...) Tu sam radio nekoliko meseci, a potom oktobra meseca (...) dobijem za sekretara pete klase Ministarstva Spoljnih Po-

slova. Iduće godine jula meseca krene predsednik vlade Nikola Pašić (...) u inostranstvo i povede mene kao svog ličnog sekretara. Posetio je Rim, pa Pariz, a onda je svratio u banju Evijan.” (Uspomene, 38)

Perić je nastavio da prati Pašića i posle oslobođenja zemlje. Na Mirovnoj konferenciji u Parizu bio je zapisničar i sekretar delegacije Kraljevine SHS.²⁰

Ministar socijalne politike i ministar pravde

„Prvi izbori za Ustavotvornu skupštinu posle rata, raspisani za decembar 1920. godine, zatekli su me kao profesora pravnog fakulteta u Beogradu i meni okružni i sreski partiski odbor ponudi da se primim za kandidata sreza pocerskog.” Izabran na ovoj listi, Perić je postao poslanik, ali je zadržao katedru na fakultetu.

„Tačno posle dve godine, 16. decembra 1922. godine, sastavio je Nikola Pašić svoju homogenu radikalnu vladu²¹ (...) u tu vladu pozove Pašić i mene i ponudi mi resor Ministarstva Socijalne Politike. Znajući da time gubim univerzitet i da bi docnije morao biti ponovo biran ja sam se malo kolebao. Pa ipak takav počasni partiski poziv mora bar mlađim ljudima toliko imponovati, da je vrlo teško odbiti ga. Tako sam postao prvi put Ministar²² (...) Avgusta iduće godine ponuđen mi je resor Ministarstva Pravde i tad sam i postao Ministar Pravde (...) Kao Ministar Pravde prisustvovao sam one noći u Dvoru Nj. V. Kralja kada se rodio prestolonaslednik Petar. (...) Godine 1924, marta meseca obrazovao je Pašić vladu sa grupom Svetozara Pribičevića i ja sam tad istupio iz vlade.” (Uspomene, 44-46).

O problemima koje je imao u Ministarstvu pravde Perić podrobnije piše u *Memoarima*:

„Da bi se koliko-toliko taj moj izlazak iz vlade maskirao, ustupljen je moj resor Pribičevića grupi. Međutim, taj moj izlazak iz vlade ima svoju istoriju (...) Krajem jula meseca 1923. godine sazvana je ministarska sednica. Ja sam tada bio Ministar Socijalne Politike. Na sednicu je tada došao i Ljuba Jovanović,²³ predsednik Narodne Skupštine, inače tada jedan od prvaka radikalne stranke. On je imao da Savetu kaže nešto o raspoloženju u radikalnom klubu poslanika. On je rekao otprilike kako poslanici u

²⁰ U jednom posebnom zapisu (u rukopisu je, naslovljen „Pašić-Take Jonesku”) povodom rumunskih pretenzija u Banatu, Perić navodi da su bile tako neumerene da je predsednik Wilson jednom morao da prekine njihovog predstavnika Bračanjija upadicom: „Zar i Pančevo?” Dotle su, naime, dopirale njihove pretenzije. PANP, neinventarisana grada.

²¹ Ova vlada bila je i izborna vlada, videti detaljnije: Stanković, „Radikalna stranka na parlamentarnim izborima 1923. godine”, *Istorijski glasnik*, 1972/2, 7-42 str.

²² Dr Ninko Perić se prihvatio ove dužnosti, mada nije imao nikakvog prethodnog iskustva u upravi i samostalnom vodenju administrativnih poslova. Ako se ima u vidu da je reč o jednom od perspektivnih radikalskih kadrova, pretpostavljamo da mu je Nikola Pašić namenio ovo ministarstvo za vežbu i sticanje neophodne prakse u administriranju. Upravo u ono vreme kada je socijalna politika bila među glavnim preokupacijama evropskih vlada i kada je socijalna akcija kod njih uzimala najšire razmere, u našoj zemlji je nadležno ministarstvo izgleda služilo svrsi kao vežbalište za radikalski partijski podmladak.

radikalnom klubu jako kritikuju rad dvojice ministara, i to Dr Laze Markovića, Ministra Pravde i Dr Milana Stojadinovića, ministra finansija. Ali, dodao je on, kritika na rad Stojadinovića više je lične prirode, nezadovoljstvo sa njegovom personalnom politikom i to se ne mora uzeti mnogo ozbiljno (...) Međutim neraspoloženje protiv rada Dr Lazara Markovića takve je prirode, rekao je Jovanović, da bi trebao on da izađe iz vlade. Lazar Marković ništa nije na to reagirao, a pok. Pašić odmah je postavio pitanje o tome, ko bi zamenio Markovića (...) brzo se (Pašić, prim. A.M.) odlučio da predloži mene (...) Tako sam postao Ministar Pravde. Zauzet svojim poslovima u Ministarstvu Soc. Politike ja nisam bio ušao u ove poverljive razgovore i kritike i tek sam docnije saznao da se sumnjiči rad Markovića, Ministra Pravde, po pitanjima skidanja sekvestara sa imanja stranih podanika, iz u ratu neprijateljskih država, kao i u pitanju reparacija koje se dobijaju iz Nemačke kao naknada ratne štete.

Jednoga dana dođu mi dva građanina iz Leskovca (firma Ilić, Teokarević i Petrović) (...) Oni mi podnesu molbu da im izdam uverenje o tome da su oni podneli Ministarstvu Pravde molbu za reparacije iz Nemačke i polože mi taksu u 25. dinara. Ja na poledini te molbe naredim pismeno nadležnom odseku da im se izda uverenje, ako su zaista molbu predali. Šef toga oteka gđa Krikner, pošto je našla u protokolu da je ova firma zaista predala molbu i da je ona zavedena pod izvesnim brojem, izda im uverenje o tome pod svojim potpisom. Odmah posle nekoliko dana saznam u klubu poslaničkom da je to uverenje kod Mihajla Rankovića²⁴ sa kojim on tvrdi da je ta firma, kao ortaci, zaista predala molbu za ratnu odštetu, ali da ta molba nigde u Ministarstvu ne postoji, već je docnije jedan ortak podneo molbu samo za sebe i on jedini dobio odštetu i tako podigao sebi fabriku štofova, umesto da odštetu dobiju svi ortaci. Tvrdio je dalje da je u ovoj fabrici ortak i sam Ministar Lazar Marković, koji je i sproveo molbu ovog jednog ortaka firme „Ilić, Teokarević i Petrović”,²⁵ u mesto da sprovede molbu cele firme.” (Memoari, 1-4)

Lazar Marković je pokrenuo tužbu protiv Smilje Jovanović-Krikner, sekretara u Ministarstvu zato što je navodno izdala lažno uverenje. Uzimajući u zaštitu svoju službenicu, Perić je organizovao komisiju koja je došla do nalaza, koje smo već pomenuli na jednoj od prethodnih stranica:

²³ Ljuba Jovanović, „svemoćni ministar unutrašnjih dela u vreme Solunskog procesa”, bio je centralna ličnost u sukobima u Radikalnoj stranci tokom 1924. godine. Njegova akcija bila je naperena protiv Pašića, a inspirisana iz dvora. Uoči događaja o kojem piše Perić, veze sa kraljem bile su naročito intenzivne u vreme sporazumevanja oko tzv. Markovog protokola, u proleće 1923. godine. B. Gligorijević, „Sukobi u vodstvu Radikalne stranke 1920-1928”, *Istorijski glasnik*, 1972/1, 29-75.

²⁴ Veze Rankovića sa kraljem Aleksandrom potiču još iz vremena Solunskog procesa, koji je započet denuncijantskom dostavom Rankovića. Milan Ž. Živanović, „Pukovnik Apis (Solunski proces 1917)”, 67-70. Tokom 1924. godine Ranković je pokrenuo veliku antikorupcionašku kampanju u Klubu Radikalne stranke i u listu *Smotra*. B. Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919-1929)*, Beograd, 1979, 207. Perićev sukob sa Markovićem odlično je poslužio Rankoviću u kampanji koju je vodio protiv njega.

²⁵ Neshvatljivo je kako je N. Jovanović došla do podatka da je Ninko Perić i posle sve te javne harange bio ortak Teokarevićima. Ona takođe optužuje Perića za skidanje sekvestra sa imanja grofa Čekonjića i zbog umešanosti u aferu oko fabrike Milana Vape. N. Jovanović, *Politički sukobi u Jugoslaviji 1925-1928*, Beograd, 1974, 109.

„Ovaj izveštaj gđa Krikner objavi preko svih novina, i podnese ga sudu za opravdanje. Razume se da je bila oslobođena kod suda svake odgovornosti. Ali za Lazu Markovića ovo je bio težak udar. Nikoli Pašiću verovatno nije išlo u račun da se ovakve stvari pretresaju kad se tiče rada njegovih ministara, u celoj njegovoj bližoj okolini. Zapazio sam da se stvara oko Pašića uži krug prijatelja, koji se ograđuju od mene, i saznajem da oni traže da budem izbačen iz vlade. Njegov sin Rada pred dvojicom novinara (od kojih je jedan *,²⁶ koji je posle 6 jan. 1929 god. bio činovnik presbiroa) rekao je: 'Perića moramo izbaciti iz vlade jer neće ništa da nam čini.'

Ovo je rekao odmah posle jedne posete kod mene kada me je molio da skinem sekvistar sa imanja Turn Taksisa, a ja sam mu odgovorio da je to jedno krupno pitanje u koje on ne treba da se meša. (...) na dan 24. marta 1924. god. osvanuo je njegov (Pašićev, prim. A.M.) nov kabinet u kojem mene više nema (...) Sutra dan Laza Marković u klubu (...) pred većim brojem poslanika rekao je da me je on izbacio iz vlade i sad da vidim kako on ume kad bije, on 'pravo po cementi!'." (Memoari, 8-9)

U Uzunovićevim i Vukićevićevim kabinetima kao „dvorski radikal“

„Kraljeva garda u Beogradu ima godišnje jednom slavu (docnije su ustanovljene tri slave, zasebno za konjicu, zasebno za pešadiju i artiljeriju). Čim sam bio izabran za narodnog poslanika 1920. godine, ja sam bio pozvan na tu slavu. (...) Docnije sam redovno zvat godišnje na slavu i ja sam išao. Godine 1925. o slavi tamo sretnem i novinara Miloja Sokića i on mi reče: Čuje se da će Ministar Finansija Milan Stojadinović ostupiti, a da ćeš ti doći na njegovo mesto.' Pitao sam ga odkuda je to čuo i on mi reče: 'Rekao mi je đeneral Petar Živković, komandant Garde, ali molim te nemoj nikome da odaš izvor'. (...) Posle skoro godinu dana, aprila meseca 1926. godine, ostupa vlada Nikole Pašića i sastavi vladu Nikola Uzunović.²⁷ (...) Na četiri dana od toga (...) pozove me Uzunović i ponudi resor Ministra Finansija i ja primim.'." (Memoari, 12-13)

„Te godine sam (1926, kao ministar finansija, prim. A.M.) prvi posle rata naredio da se prekine rad na završnim računima u vezi sa ranijim godinama i da se počne od 1924. godine. Samo tako se uspelo da smo naredne 1927. godine dobili prve posleratne završne račune oštampane i poslane Narodnoj Skupštini, i otada ih imamo redovno svake godine. Velike poplave, grad i druge nepogode, a i pad cena poljoprivrednim

²⁶ Ime je napisano nečitko: prva dva slova mogla bi da budu „La“, a poslednja pet „revič“ Čini se da je pisalo „Lazarević“.

²⁷ U vreme velikog političkog sukobljavanja sa Ljubom Jovanovićem, Pašiću se Uzunovićeve vlada učinila bar toliko prihvatljiva što je Pašić računao na izvesni uticaj koji je imao na Uzunovića. Nesumnjivo je, međutim, da se ta vlada nalazila pod snažnim uticajem dvora. B. Gligorijević, *Sukobi...*, 58-59. Uostalom i čitavo ovo poglavlje u kojem je opisao svoj ponovni povratak u vladu, Perić je započeo pričom o svojim posetama kraljevoj gardi, gde dobija o tome neskrivene naznake. A i nadalje će svaka njegova „parlamentarna“ kombinacija dolaska na vlast započinjati od Živkovića ili od samog kralja Aleksandra, u ambijentima koji su bili daleko od Skupštine ili stranačkog Poslaničkog kluba.

proizvodima počeo se osećati i razvio sam veliku štednju. Krajem decembra iste godine predao sam ovaj resor Dr Bogdanu Markoviću, a ja sam imenovan za Ministra Spoljnih Poslova, opet u vladi Nikole Uzunovića.” (Uspomene, 46)

„Jednoga dana avgusta meseca (1926. godine, prim. A.M.) sastao sam se sa denaralom Živkovićem i on mi reče kako se u dvoru Nj. V. Kralja jednom razgovaralo: ko bi mogao biti Ministar Spoljnih Poslova, ako bi Dr Ninčić kad ostupio i on je tada rekao Nj. V. Knezu Pavlu da bi najbolje bilo da ja uzmem taj resor. Kaže da se tada Knez Pavle okrenuo Nj. V. Kralju i rekao: ‘Vidite kako Petar na sve misli.’ (...) Kad je decembra meseca te 1926. godine zaista Dr Ninčić dao ostavku posle objave Tiranskog pakta između Italije i Albanije²⁸ (...) Kralj mi lično reče, da je rekao predsedniku vlade Uzunoviću da želi da ja postanem Ministar Spoljnih Poslova i zaista (...)

Aprila meseca 1927. godine vlada Nikole Uzunovića dala je ostavku i mandat je bio poveren Velji Vukićeviću da sastavi vladu. Velja je odmah pozvao i mene da uđem u vladu, ali s tim da uzmem neki drugi resor, pošto Ministar Spoljnih Poslova postaje po sporazumu sa demokratskom strankom član demokratske stranke Dr Voja Marinković. Ja sam mu zahvalio, ali sam ponudu odbio, rekavši da želim da se malo odmorim. Velja je u deset sati pre podne imao gotovu listu ministara, ali stalno saleta mene da uđem u vladu. Ja sam ga i ponovo odbio. Bilo je već 12 sati kad me na telefon traži Ministar Dvora Dragomir Janković. Kod mene je u kabinetu sedeo novinar Momir Nikolić, koji se slagao sa mnom da ne bih trebao sad da ulazim u vladu. Ali čim čuh na telefon ko me zove rekoh to Momiru i on mi dobaci: ‘Zovu Vas u Dvor, sad će da Vas lome’, i dodade: ‘E, sad je druga stvar’.²⁹

U dvoru zateknem Velju Vukićevića, Ministra Dvora Jankovića i Dr M. Srškića. Tu mi ponovo ponude da uđem u vladu i ja opet zahvalim rekavši da bih želeo da se odmorim. Ali na to ministar Janković reče: ‘Ali Kralj kaže: Perić, Perić, Perić.’ Tad sam čuo da to Kralj želi da uđem u vladu, i onda, razume se, odmah obećam. (...) odem do Uzunovića i to mu sve ispričam i on mi reče da sam vrlo dobro uradio što sam se primio.” (Memoari, 13-15)

²⁸ Bio je to Prvi tiranski pakt, zaključen 22. novembra 1926. godine. O okolnostima i implikacijama ovog događaja: E. Milak, *Italija i Jugoslavija 1931-1937*, Beograd, 40-42. Takođe, B. Gligorijević, *Kralj Aleksandar Karadorđević*, III, 65-67 i N. Jovanović, n. d., Beograd, 1974, 154-55.

²⁹ Sastavljanje vlade Velje Vukićevića bilo je izraz do tada najveće moguće mere vladarevog upliva u parlamentarne kombinacije. Pristalice Uzunovića (postupno je za njih nastao izraz „centrumaši“) koji su na ovaj način ostali bez vlasti verovatno su vršili pritisak na Perića da ne uđe u vladu. Izgleda da se Vukićević zaista veoma nisko kotirao u stranci, čim je Perić toliko oklevao da uđe u njegovu vladu. Glavni odbor stranke je u januaru 1928. godine pokrenuo list *Oslobodjenje*, u kojem je pozivao na principe parlamentarizma i suprotstavljao se Vukićevićevoj grupi. B. Gligorijević, *Sukobi...*, 70-72. Takođe, isti autor, *Parlamentarizam...*, 246-247.

Pristalice Vukićevića i pristalice Uzunovića (centrumaši)

„Osećalo se da će doći do izbora i sad nastade pogađanje oko sastava definitivne vlade sa onom grupom koju je do sada vodio Uzunović, a naročito sa Božom Maksimovićem i Srškićem. Maksimović je bio u vladi Uzunovića Ministar Unutrašnjih Dela i sada je postavljao Velji Vukićeviću izvesne uslove pa da i on onda saraduje sa vladom. Na jednom sastanku kod Uzunovića on je postavio uslov da Ministar Unutrašnjih dela ne bude Velja predsednik vlade, već neko drugi, pa se najzad slože i Uzunović i Maksimović i Srškić na to da ja budem Ministar Unutrašnjih Dela i Velja Vukićević najzad pristane i ja rečem da ću primiti.³⁰

Međutim po podne u 3 časa telefonski me pozove Dvor da se javim Nj. V. Kralju lično u Topolu. Sednem na automobil i odem u Topolu odmah. Kralja jako neprijatno dirnula vest o gornjem aranžmanu jer je on želeo da izbore³¹ vodi kao Ministar Un. Dela sam V. Vukićević kao predsednik vlade i preporučim mi da ja gornji sporazum ipak zgodno odbijem. Ja se vratim i saopštim V. Vukićeviću da sam malo razmislio ali da mi je teško da budem Ministar Un. Dela; nisam mu saopštio moj razgovor sa Kraljem. Vukićević to saopšti Srškiću i reče da će on ostati Ministar Un. Dela. Usled toga Srškić da ostavku, istupi iz vlade, a odnosi između Vukićevića s jedne strane i Maksimovića sa Uzunovićem i Srškićem s druge strane ohladneše.³²

Sutra dan imao sam ponovo audijenciju kod Kralja i tom prilikom ponovo sretnem u Topoli đenerala P. Živkovića. Ovaj mi reče kako se Kralj na Srškića naljutio što je izašao iz vlade i Kralj je Srškiću rekao: ‘Ne možete Vi sa mnom se boriti, nije ni Pašić to mogao, ali videćemo.’(...)

Događaji politički su se razvijali u pravcu ogorčene borbe opozicije sa vladom. Na jednoj strani u vladi grupa V. Vukićevića i demokrati Lj. Davidovića, a na drugoj strani opozicija stranke Stepana Radića, Svetozara Pribićevića i druge manje grupe. Protiv Vukićevića su vodili borbu i u njegovom klubu grupa zvanih ‘Pašićevaca’ kao i Maksimović sa Srškićem (zvani ‘centrumaši’).” (Memoari, 16-17)

³⁰ Bio je to izgleda pokušaj da se postigne sporazum između Uzunovićeve („centrumaši”) i Vukićevićeve grupe. Kralj, koji o detaljima tih pregovora možda nije bio obavešten, pokvario je, kao što ćemo videti, taj sporazum.

³¹ Reč je o pripremama za parlamentarne izbore, koji su bili provedeni 11. septembra 1927. godine.

³² O tim događajima kod N. Jovanović nalazimo nešto drugačije objašnjenje: „Prekid u pregovorima je nastao i zbog toga što Vukićević nije prihvatio zahtev centruma da da garancije da će se vlada oslanjati na Radikalnu stranku i da za ministra unutrašnjih poslova postavi Ninka Perića. Vukićević je 15. juna dobio ukaz o raspuštanju Skupštine. Uvažena je ostavka Srškića, Perić je postavljen za vršioca dužnosti ministra pravde.” N. Jovanović, n.d., 210.

Mandat za sastav koncentracione vlade

„Na dan 11. februara 1928. godine, kada je vlada Velja Vukićevića bila u ostavci pozvan sam u dvor i Kralj mi dao mandat za sastav koncentracione vlade rekavši mi da su sa tim predlogom izašli prvi g. g. Ljuba Davidović i Stepan Radić. Dva dana sam vodio pregovore, ali nisam u sastavu vlade uspeo.” (Uspomene, 48) Drugačiju verziju događaja nalazimo u Memoarima:

„Za vreme jedne krize Davidović, vođa demokrata, i Stepan Radić, (...) predlože Kralju da ja sastavim vladu koncentracionu. Kralju je bilo nezgodno odbiti predlog. Pitao sam o tome V. Vukićevića, vođu radikala u klubu, i on mi reče da nema ništa protiv, ako samo Kralj hoće; Korošec, vođa Slovenačke Ljudske Stranke isto mi to izjavi. Međutim Kralj nije hteo koncentraciju. Ali kako je nezgodno bilo da je Kralj odbije, zamoli me da ja primim mandat, ali da ga nosim tako da se on ne ostvari i da do koncentracije ne dođe.”³³

Ja sam mandat primio, te noći je Vukićević imao sastanak sa Kraljem. Sondirao sam teren i svi šefovi stranaka saglasili su se s tim da ja obrazujem vladu bez ikakvih uslova ili bar bez teških uslova. Davidović jedino molio da Voja Marinković ostane Ministar Spoljnih Poslova, Stepan Radić je jedino pravio pitanje i postavio uslov da g. dr Krajač, član njegovog kluba bude Ministar Finansija. Za ovo su se zakačili radikali i odbiju na predlog Ilije Mihailovića kategorično da se ustupi Ministarstvo Finansija stranci St. Radića i ja pod tim izgovorom vratim mandat, te vladu ponovo obrazuje V. Vukićević sa grupom Lj. Davidovića.”³⁴ (Memoari, 17-18)

Predsednik Narodne skupštine

„Odmah posle izbora (septembar 1927. godine, prim. A.M.) klub radikalne stranke reši da me bira za Predsednika Narodne Skupštine (...) Na ovome položaju sam imao prilike da prisustvujem rođenju i drugog sina Nj. V. Kralja (...) Kraljevića Tomislava.

³³ Materijalne činjenice koje smo prikupili i izložili u članku „Dr Ninko Perić o zločinu u Narodnoj skupštini...” (u ovom broju), stvaraju pretpostavke za odbacivanje Perićeve krivične i tehničke odgovornosti za zločin od 20. juna 1928. godine. Međutim, slučaj svesnog prihvatanja mandata za sastav vlade sa namerom da tu vladu ne sastavi, ima posebnu etičku dimenziju i povlači ozbiljno pitanje njegove političke odgovornosti za potonje događaje. I to bez obzira na verovatnoću, koja je postojala da se projektovana koncentraciona vlada zaista i sastavi. Periću je servilnost monarhu bila iznad institucija i potreba da se počne sa sporazumnim rešavanjem srpsko-hrvatskog problema. Slučaj baca dodatnu senku na ličnost kralja Aleksandra i na njegovu ulogu i dobru volju u pokušajima rešavanja ovog problema.

³⁴ Perićevo svedočenje dodatno utvrđuje zaključak N. Jovanović, koja je takode navela razloge koje je kralj imao da uđe u sve ove kombinacije: „Pregovori o koncentracionoj vladi, u kojoj bi bile predstavljene sve političke stranke, uključujući i opozicione, bili su za vladine vrhove samo manevar. Stvaranje planova za takvu vladu bilo je vezano sa spoljnopoličkom i ekonomskom situacijom, pre svega sa neophodnošću zaključenja Londonskog zajma, a osim toga, računalo se na određena raspoloženja u Hrvatskoj i drugim nesrpskim oblastima. N. Jovanović, n. d., 259.

(...) Od tri potpredsednika Nar. Skupštine nisam imao ni jednog da mi pomaže, a budžet je bio na dnevnom redu. Jedan od njih umre, drugi postane Ministar, a treći je teže oboleo i nije dolazio na dužnost. Predsedavao sam stalno sam od jutra do dva i tri časa po ponoći, samo sa kratkim prekidom za ručak i večeru.³⁵ Opstrukcija opozicije je bila vrlo jaka, politička atmosfera bila je vrlo teška. Juna meseca iste godine desio se i poznati krvavi događaj u Nar. Skupštini.³⁶ (Uspomene, 48)

„Mene je ovaj događaj porazio. Teško mi je palo što se to desilo u Domu, u kojem sam ja bio predsednik i ja sam se povukao. Na prvim izborima skupštinskog časništva ja se nisam hteo primiti za predsednika. Vukićević me je ponudio da uđem u vladu, koju je tad obrazovao Korošec, ali ja sam i to odbio.” (Memoari, 19)

U institucijama ličnog režima kralja Aleksandra:

Vrhovni zakonodavni Savet:³⁷

„Posle 20. juna meni je više bilo ravnodušno da li ću uzeti još kakvo učešće u politici ili ne. Upravo više sam želeo da ne uzmem. Ja sam posle 6. januara ostao još tri nedelje u Šapcu, a onda sam se vratio kući u Beograd.” Vrativši se u Beograd, posetio je generala Petra Živkovića:

„Tada mi je ponudio da ostanem u Beogradu i da mu budem u pomoći u Vrhovnom Zakonodavnom Savetu, koji će se uskoro obrazovati, u koji će ući oko 40 profesora Univerziteta i stručnjaka. Ostao sam kao referent pri Zakonodavnom Savetu i u jedno čitajući i ocenjujući sve ono što bi dolazilo na potpis predsedniku vlade. Radio sam mnogo (...) Za tri godine svega sam otišao deset dana na osustvo u leto, pa i tad me đeneral Živković³⁸ šestog dana vrati iz Šapca poslavši mi i automobil da me doveze.³⁹ (Memoari, 20)

³⁵ Ovo može biti objašnjenje za nepovoljan sud Nadežde Jovanović o Periću kao predsedniku Narodne skupštine. Ona navodi kako je inače tešku situaciju Perić još dodatno pogoršavao „nespretnim vodenjem sednica”. N. Jovanović, n.d., 278.

³⁶ Podrobnije informacije o Perićevoj ulozi u ovom događaju pogledati u našem članku –videti nap. 33.

³⁷ Zakon o Vrhovnom zakonodavnom savetu donet je neposredno po zavedenju ličnog režima 31. januara 1929. godine. Ovaj Savet bio je obrazovan pri Ministarstvu pravde, kao savetodavni organ predsednika Ministarskog saveta. Imao je zadatak da sa stručne i pravne strane pregleda i ocenjuje projekte zakona i uredbi sa zakonskom snagom. Ukinut je zakonom od 7. novembra 1931. godine. D. Jevtić, „Organizacija vlasti u Jugoslaviji za vreme neprikrivene monarhodiktature (1929-1931)”, *Istorijski glasnik*, 2-1973, 80.

³⁸ Podrobno o uticaju, koji je Živković imao na kralja Aleksandra i o prirodi njihovih odnosa videti: M. Bjelajac, *Vojška Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922-1935*, Beograd, 1994, 241-52.

³⁹ O izuzetnoj zakonodavnoj aktivnosti za vreme ličnog režima, pisao je T. Stojkov: „Ako se u parlamentarnom periodu u zakonodavnom radu uopšte i radu na ujednačavanju zakonodavstva posebno, uradilo malo, posle šestojanuarskog državnog udara u tom pogledu otišlo se u drugu krajnost. Jedan i najopštiji uvid u zakonodavni rad (zakoni su donošeni kraljevim ukazom) u periodu otvorene monarhodiktature (1929-1931) ostavlja utisak kao da se najveći deo programa i aktivnosti šestojanuarske vlade iscrpljivao u izradi i publikovanju zakona, uredbi i sl. Zakoni su prosto publikovani jednom filmskom brzinom, a zatim su isto tako, brzo, jedna za drugom, sledile mnogobrojne izmene i dopune pojedinih zakona da se na kraju (...) više nije znalo koje su odredbe važeće a koje nisu.” T. Stojkov, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935*, Beograd, 1969, 80-81.

Podela zemlje na banovine:

„Na tome položaju sam učestvovao u svima važnijim poslovima. Zakon o bankim upravama radili smo: predsednik Živković, Uzunović, Srškić, Jevtić, Maksimović, ja i Žika Lazić.⁴⁰ U prvom projektu podele zemlje na banovine, koji je spreman u đeneral* (nastavak reči nečitak: -štabu ili -itetu, prim. A.M.) bilo je deset banovina; na jednom sastanku u veče u Topčideru u vili Komandanta Garde mi smo zajedno to koregirali i ispalo je devet. Skraćena je još jedna čisto srpska banovina oko starog Topličkog okruga. U prvom nacrtu je bio i Kragujevac ostao u Moravskoj banovini. Ali to veče Uzunović je tražio da se Kragujevac dađe Dunavskoj banovini jer je nezgodno da se i Kragujevac i Niš nađu u jednoj banovini, pa će nastati spor koje mesto da bude sedište banovine. Sam Uzunović reče kako je Kragujevac bio nekad i prestonica i biće dosta teško da sedište banovine dobije Niš. Tako se za tili čas povuče linija Dunavske banovine do ispod Kragujevca, te onda lako Niš postade sedište Moravske banovine, Tako je uspešno Uzunović svršio i svoju ličnu stvar, jer je on poslanik Niša i Niškog okruga.” (Memoari, 21)

Pisanje „Oktroisanog ustava”:

„Ustav smo takođe radili mi samo bez Žike Lazića. Istina gotov nacrt nam je podneo Boško Jevtić,⁴¹ otkucan na mašini, on je u nekoliko prerađen stari ustav s tim što su unete banovine mesto starih županija i stvoren Gornji Dom – Senat. Pre no što smo pristupili proučavanju ovog nacrtu održao je Nj. V. Kralj u Dvoru jednu sednicu sa nama, na koju smo i mi imali svaki po nešto doneti pismeno u pogledu sastava parlamenta, izbornog sistema i t.sl.

Najvažnije je bilo ipak pitanje Izbornog zakona. Pismeno su u tome pogledu podneli predlog zajedno Srškić i Maksimović, a s druge strane ja sam takođe podneo pismeni nacrt za rešenje tih krupnijih političkih zakona. Uzunović se izjasnio da je za moje predloge. Potom smo se razišli. Ali kao baza za izborni zakon bi usvojen nacrt Srškić – Maksimović i oni i dobiše nalog da ga detaljnije obrade. Ja pak, pošto nisam delio njihovo mišljenje, i tu na sednici pred Nj. V. Kraljem sam taj projekat okarakterisao kao kopiju fašističku. Zato sam ja dobio zadatak da spremim poslovnik za Narodnu Skupštinu i Senat, a izborni zakon Srškić i Maksimović.

U Ustavu, koji je u stvari u najvećem delu sadržao odredbe starog ustava u prvom članu je bilo ostalo da je Jugoslavija ‘parlamentarna’ monarhija. Srškić predloži i to da se ova reč briše. On je živeo u uverenju kad to izbriše onda vlada ne zavisi od parlamenta, i to je usred Narodne Skupštine i rekao kao predsednik vlade, to je prešlo i na druge narodne poslanike i ministre i u Nar. Skupštini se stalno podvlači da naša država

⁴⁰ Radikalni disident, potonji ban Vardarske banovine, a od 1932. godine, ministar unutrašnjih dela. T. Stojkov, n.d., 143.

⁴¹ Perićev podatak o Nacrtu ustava, koji je već podrazumevao dvodomi parlament, unosi dodatnu nepoznanicu u pogledu njegovog tvorca. Naime, Stojkov je na osnovu češke poverljive diplomatske građe preneo da su postojala dva gotova nacrtu ustava: „Srškićev i nacrt N. Perića, koji predviđa dvodomi sistem: Narodnu Skupštinu i Senat”. T. Stojkov, n.d., 111.

nije parlamentarna i da vlada ne zavisi od parlamenta. U stvari sve je to jedna zabluda. Jedna reč ne igra ulogu. Te reči 'parlamentarna' nije bilo ni u ustavu Kraljevine Srbije pre rata, pa nikome nije padalo na pamet da tvrdi da Srbija nije bila parlamentarna država niti bi kojoj vladi palo na pamet da ostane, ako bude u manjini u parlamentu. U ostalom kad je Vidovdanski Ustav od 1921. godine uneo tu reč, on nije ništa u tom pogledu izmenio sistem parlamentarni koji je već postojao u Srbiji.⁴² (...)

Kada je Ustav bio spremljen pozvao je Kralj sebi u veče Kostu Kumanudija, mene i ministra dvora Boška Jevtića pod izgovorom da nama dvojici Boško pokaže ustav, da ga pregledamo i damo svoje primedbe. Mi smo tu još jednom sve pročitali, tako da je Kumanudi mislio da ja doista prvi put s njim čitam. Učinili smo ipak nešto manjih izmena. Tom prilikom je Kumanudi uneo reč 'zatočnik' u članu gde se kaže da je Kralj zatočnik državnog jedinstva. Bilo je rečeno nešto drukčije, ali ova reč je više odgovarala ideji, koja se htela. Kralj je došao na kraju rada i sedeo malo s nama, referisali smo mu naše primedbe. Odmah posle toga Ustav je obnarodovan. Ministrima na sednici samo je saopšteno da je Ustav spremljen i oni su svi samo potpisali." (Memoari, 21-23)

Kao predsednik Državnog saveta:

„Godine 1929 umre Predsednik Državnog Saveta pok. Meh. Polićević (ranije bio i Ministar Pravde). Predsednik vlade đeneral Živković predloži ukaz, kojim se ja postavim za predsednika Državnog Saveta, ostajući i dalje u Vrh. Zakonodavnom Savetu i podnoseći i dalje njemu referate po poslovima predsedništva. Državni Savet je bio tada pretrpan. Imalo je oko 17.000 nerešenih predmeta. Ja sam umolio predsednika vlade te naredi da mi svaki ministar uputi po jednog sekretara na rad. Sa novih 12 sekretara, u proširenim prostorijama, naredio sam da se radi i pre i posle podne. Rezultat je bio taj da je posle godinu dana bilo svega još 1.400 predmeta nerešenih, a zrelih za rešavanje, i oko 3.000 predmeta nezrelih. Bilo je već tri odeljenja u kojima se radilo tako ažurno, da je rešavan predmet, koji je dva, tri dana ranije stizao u Savet, dok se ranije čekalo po nekoliko godina. Zatekao sam veliki broj predmeta, koji čeka na rešenje pet i više godina.

Godinu dana sam svega proveo na ovom položaju, a potom sam molio ponovo penziju da bih se mogao kandidovati za narodnog poslanika u izborima, koje je vodila

⁴² Budžetsko pravo Parlamenta jedno je od najefikasnijih sredstava zakonodavne vlasti u sukobu sa izvršnom. Vidovdanski ustav dozvoljavao je četiri meseca tokom kojih se mogao produžiti ciklus kredita projektovanih prošlogodišnjim budžetom. Nakon toga, budžet je morao biti donet. Slobodan Jovanović je u tom detalju Ustava nalazio limit kraljevih prerogativama u raspuštanju ili nesazivanju Parlamenta. Ukoliko se ne sazove izabrani Parlament (po isteku četvoromesečnog roka) i ukoliko se na taj način ne donese budžet, zemlja će ući u neustavno stanje, a Parlament se silom prilika može pretvoriti u Konvent. Vlada, koja očekuje materijalna sredstva od Narodnog predstavništva, morala je, bar u teoriji, s njim da se usaglašava, poravnava i radi zajedno. Uporediti: S. Jovanović, *Ustavno pravo Kraljevine SHS*, Beograd, 1924, 157-158. Oktroisani ustav je, s druge strane, dozvoljavao izvršnoj vlasti da budžetske dvanaestine protegne čitavih godinu dana posle isteka prethodno izglasanog budžeta. Dragoš Jevtić smatra da se u oville, pored ostalog (dvodomni sistem, vanredne ingerencije monarha itd.), nalazi bitno ograničenje parlamentarizma i parlamentarnog poretka vlasti u Ustavu iz 1931. godine, u odnosu na prethodni, Vidovdanski ustav. Videti: D. Jevtić, „Vidovdanski i Oktroisani ustav od 3. IX 1931. godine”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1-2/1988, 124.

vlada đenerala Živkovića godine 1931. i tako sam ponovo došao u Narodnu Skupštinu.” (Uspomene, 53-54)

U nemilosti hrvatskih političara

„Radeći ove poslove saznao sam od đenerala Živkovića da je Kralj i mene hteo u njegovu vladu, ali da je pok. Mate Drinković⁴³ u ime Hrvata rekao da je za njih (...) nezgodno da ja budem u vladi zbog događaja u Nar. Skupštini od 20. juna 1928. god.⁴⁴ To me je zbolelo. Kampanja protiv mene značilo je da je ipak u nekoliko uspela u Hrvatskoj i ako ja nisam mogao imati nikakve krivice za te događaje. Istina i oni ne tvrde da imam kakve krivice, ali vele, da bi moje ime sada bilo nesimpatično primljeno, i ako sam nekada bio najpopularniji Srbin političar u Hrvatskoj.

I zaista koliko je moj politički položaj bio težak vidi se iz ovih fakata:

1) Jednoga dana me zove đeneral hitno u kabinet i reče da je iz Zagreba dobio jedno pismo, u kojem se naročito hvali njegov režim ali se dodaje da je samo to nezgodno što je angažovao u Zak. Savet i mene – i moli me da ja od sad u njegov kabinet dolazim poverljivo; imao sam zaseban ulazak i zasebnu sobu. Tako sam i radio. (...)

2) đeneral Živković je hteo da mi da i zvaničan položaj i donese zakon, kojim se stvara položaj šefa kancelarije u rangu predsednika Drž. Saveta. Čim je se ovo pročulo odjurio je ministar Švrljuga⁴⁵ Kralju i molio da ja ne budem taj šef, jer je to najvažniji savetnik predsednika vlade i kontrola ministrima, a oni kao Hrvati to ne mogu primiti. Jednovremeno požurio je Dr Mažuranić kod đen. Živkovića da učini isti protest. Đeneral mi je sve to rekao, ali je ostao pri tome da me postavi za šefa kancelarije, ako ja hoću. Ja sam mu predložio da to ne čini; jer i sam ne želim i da se toga položaja primim.

3) Sznao sam, ali to nisam po sve proverio, da su se izvesni članovi Zakonodavnog Saveta, Hrvati, savetovali u Zagrebu da ne prime te položaje i ne dođu u Beograd, samo što sam i ja član, pa su najzad pristali samo tako što su moj položaj ‘referenta’ protumačili da sam ja sekretar Vrh. Zakonodavnog Saveta, pa pošto to nije tako krupno zvanje mogli su primiti. Da je to istina navodi me da verujem i to što me je jednom u kafani Dr Dežman posle dve godine dana našeg rada pitao: jesam li ja tajnik našeg Saveta jer se, veli, kladio u 10 dinara da jesam. Ja sam mu odgovorio da nisam. Tajnik je kasacioni sudija Dr Kugler, a ja sam član kao i ostali članovi s tim, da pošto je

⁴³ Mate Drinković bio je ličnost od posebnog poverenja kralja Aleksandra. U kriznim vremenima, tokom decembra 1928. godine, služio je kao posrednik između kralja i Mačkea. U prvoj šestojanuarskoj vladi bio je ministar socijalne politike. T. Stojkov, n. d., 57-58 i 74.

⁴⁴ Perić je izgleda za Radićevu verziju svoje „krivice” u skupštinskom zločinu saznao tek 12 godina kasnije. Videti u pomenutom članku nap. 33.

⁴⁵ Ministar finansija u vladi Petra Živkovića, prethodno bio predsednik Zagrebačke berze. Njega je kralj pokušao da upotrebi kao posrednika za pregovore sa Mačekom i Trumbićem 1931. T. Stojkov, n. d., 74, 194. Očigledno su Drinković i Švrljuga bili veoma važni kralju Aleksandru, pa se morao prikloniti njihovim intervencijama protiv Perića.

pretsednik Saveta star čovek, da ja održavam vezu između vlade i Saveta, kao neka vrsta delegata vladinog u Zakonodavnom Savetu. Moja titula 'referent predsedniku vlade' izgledala je mala te sam tako prošao u Zak. Savetu, da Hrvati članovi nisu pravili pitanje.

4) Kad su svršeni izbori nove Narodne Skupštine novembra 1932. god. Ja sam se ponovo kandidovao za poslanika. (...) Po svršenim izborima povelala se reč u Ministarskom Savetu ko će biti pretsednik kluba nove stranke. (...) Voja Marinković predloži mene, ali se obrati Hrvatima s pitanjem: da li bi oni to primili. G. Šibenik, inače moj lični prijatelj izjavi da oni žale, ali da oni ne mogu to primiti. Tako se ipak izbere g. Uzunović.

Ovaj događaj me je ponovo potresao. Tu sam ponovo video koliko je moj politički položaj poljuljan događajem od 20. juna. Sećao sam se uvek da ništa od toga u pogledu mene ne bi bilo da sam ostao čvrsto pri odluci da ne ulazim u vladu Velja Vukićevića i da sam ostao sa grupom g. Uzunovića – ali izašao sam u susret želji Nj. V. Kralja, - tako mi je, valjda, suđeno." (Memoari, 23-26)

Ninko Perić i Milan Stojadinović

Dolaskom Milana Stojadinovića u vladu 1936. godine Perić je uklonjen iz politike i penzionisan. Da bi objasnio razloge i motive Stojadinovića, Perić nekoliko svojih memoarskih stranica posvećuje njihovim međusobnim odnosima:

„Bili smo školski drugovi. Iste godine smo maturirali i upoznali se na Univerzitetu. Bili smo oba u studentskom radikalnom klubu 'Slovenski jug'. Kao studenti prijateljili smo se. Kad je naš profesor Dr Boža Marković pokrenuo list 'Slovenski jug', on je pozvao i nas oba u redakciju. (...) To nas je još više približilo. (...) Stojadinović je bio odličan u studijama kao i ja (...) Čim je svršio prava dobio je za pisara Ministarstva Finansija, i iste godine poslat kao pitomac Ministarstva u Nemačku, a potom u Francusku da specijalizira finansiske nauke. (...) Iste jeseni (1910. godine, prim. A.M.) smo i ja i Milan otputovali u inostranstvo. Na nekoliko dana on je bio pre mene u Minhenu, i ja u prolazu za Pariz svratim kod njega i ostanem dva, tri dana. Docnije je i on došao u Pariz. Bili smo dobri drugovi. Čak me je u šali zvao 'moja savest'. To je došlo otuda što je voleo mnogo ženska društva, i družeći se sa devojkama iz odličnih kuća i suviše za one prilike upadljivo u oči, ja sam imao običaj da mu kažem da svojim držanjem ne treba da kompromituje devojke sa kojima se ne misli ženiti, pošto bi to njima moglo škoditi, a to nije pravo. S toga me je on zvao 'moja savest'. Kad sam se ženio on mi je bio i stari svat." (Memoari, 29-30)

Perić i Stojadinović su prvi put zajedno postali ministri u decembru 1922. godine, u homogenom radikalskom kabinetu Nikole Pašića. Stojadinović je tada postao ministar finansija i na tom položaju se zadržao sve do aprila 1926. godine, kada ga je zamenio Perić:

„Stojadinović je izgubio resor posle jedne velike kampanje protiv njega ne samo u redovima opozicije, već i radikalne stranke.⁴⁶ Te godine kad se budžet rešavao u Narodnoj Skupštini Milan je kao Ministar otišao u Ameriku i budžet se rešavao u njegovom odsustvu. U klubu poslanika radikalne stranke na sednici ceo se klub izjasni protiv Milanove finansijske politike. Čak u Nar. Skupštini na sednicama nijedan član Kluba nije hteo da govori u načelu i da brani budžet. Bila je opšta povika na ‘afere’ koji se odigravaju na štetu države sve u sadejstvu Ministra Finansija. Ja sam pozvan za Ministra Finansija ne kao stručnjak nego kao pošten i savestan ministar (...) Evo kakva je bila situacija, najbolje ilustruje jedan pasus iz govora pok. Stepana Radića, koji je držao na jednoj svojoj skupštini. List ‘Politika’ od 1. avgusta 1926. godine doneo je svoj govor i u njoj stoji jedan pod naslovom ‘Stojadinović i Perić’. U svome govoru pok. Radić je rekao i ovo: ‘Istina i među Srbima ima vrednih i valjanih ljudi, ali oni su potisnuti. Ministar Finansija je pravi seljački sin (...) Raniji ministar bio je bankarski ministar i bankarski prijatelj (...) Vidite kako je to gospodska ciganija (smeh). Stojadinović je naše milijarde tako premeštao, kao ciganka karte, ali nema toga više kad je tu Perić (...) Onaj kome su u rukama naši novci, seljački je sin (...) I onda u njega možete imati poverenje.’ A list g. Radića ‘Dom’ doneo je 29. septembra i ovo: ‘Izvršujući ovaj (...) zadatak ministar Perić postaje, može se reći glavni oslonac čitave današnje vlade narodnog sporazuma...’ Pok. Radić rekao je jednom i u Narodnoj Skupštini da Milan Stojadinović nije etički ispravan.

Slične pohvale dobijao sam sa svih strana.⁴⁷ I to je već pogađalo Stojadinovića da je on počeo hladneti prema meni. U ostalom ja sam i u radu morao uzeti izvestan pravac koji se njemu nije mogao i te jeseni, prvi put on mi ne dođe na slavu. Tako je naše druženje sasvim prestalo.” (Memoari, 31-33)

⁴⁶ O toj „kampanji” u Radikalnoj stranci videti N. Jovanović, n.d., 107-108.

⁴⁷ Perić u tekstu navodi novinske članke u kojima je takođe pohvalno pisano o njegovom radu: list *Slovenec*, od 1 jula 1925; zagrebački *Jugoslavenski Lloyd*, br. 85, 1926; beogradski *Trgovinski glasnik*, br. 184.